

SIRALMAS VÁRADI ÉNEKEK

■ 1241-ben értek a tatárok tájainkra. Benedek, Várad püspöke a tatárok ellen vonult, de Rogerius kanonok a városban maradt. Egymás után értesült a magyarok csatavesztéseiről, Várad alatt pedig saját szemével láthatta a tatárokat. „Amint már említettem, Kádán király elfoglalta Radnát, elfogta Aristald ispánt és összeválogatott magának hatszáz előkelőbb német fegyverest, úgy, hogy azok régi ispánjuk vezetése alatt maradtak. Ezek a németek lettek a tatárok kalauzai erdőn, berken, hegyen, sziklán s így hamarosan Várad közelében termettek. [...] Eltávozott ugyan a püspök néhány kanonokkal, de többen ezekből ottmaradtak s velük együtt én is. Úgy láttuk, hogy a vár egyik oldala meg van rongálva, ezért széles kőfallal megigazítottuk, hogyha már a várost nem tudjuk megvédeni, menedékünk lehessen a vár. Egyszer aztán megérkeztek hirtelen a tatárok. Én aznap valami ügyben a városban voltam s nem akartam már visszamenni a várba, hanem kiszöktem az erdőbe s ott lappangtam, amíg tudtam. A tatárok pedig hamarosan elfoglalták a várost, nagy részét föléggették s meg nem hagytak semmit, amit kívül találtak a vár falán. Összegyűjtötték a sok zsákmányt, azután legyilkolták az utcákon, házakban, mezőkön a férfiakat, asszonyokat, kisebb-nagyobb rendűeket, mind. Nem irtalmaztak sem nemnek, sem kornak. Ezt elvégezvén, hirtelen visszavonultak s távoztukban mindent magukkal vittek. A vártól ötezer lépésnyire megtelepedtek, de több napon át feléje se mentek. Ezért azt hitték már a várbeliek, hogy a vár erős volta miatt végképp elmentek. Mert meg volt az erősítve nagy árkokkal és a bástyákon fatornyokkal és volt benne sok páncélos vitéz. Úgyhogy mikor a tatárok néha-néha kémlelni alájöttek, a magyar vitézek megűzték őket sebes vágatásban.” (Mészöly Gedeon fordítása, megjelent Móricz Zsigmond *Magvető* című antológiájában, 1945-ben Kolozsváron, a Józsa Béla Athenaeum kiadásában.)

Végigszenvedve a tatárjárást, bujdosott mindaddig, amíg IV Béla seregével vissza nem tért az országba. Váradon nemsokára főesperes lett, majd 1243-ban IV Ince pápa főesperessé nevezte ki Sopronba. Ott írta meg a magyarországi tatárjárásnak, különösen pedig saját bujdosásának történetét *Carmen miserabile (Siralmas ének)* címmel. Művét először Pruisz János váradi püspök nyomatta ki Thuróczi János krónikája 1488-i brünni kiadásának függelékéül, de még ugyannabban az évben megjelent Thuróczi augsburgi kiadásában is. Magyar fordítását Szabó Károly adta ki *Rogierius mester váradi kanonok siralmas éneke* címmel Pesten, 1861-ben. A Rogeriusra vonatkozó adatokat a Révai Nagy Lexikona 16. kötetének vonatkozó szócikkéből vettem, de ugyanez jelenik meg szöveghűen a Wikipédiában, melynek szerkesztője, Bo-kor József forrásként a Pallas Nagy Lexikonát (1893–1897), illetve a FolioNET-et (1998) említi. Az 1912–1921 között megjelent Révai is a Pallasra hivatkozik. A teljes szöveghűség ellenére a Wikipédia egyetlen mondatban tér el a Révaitól, „a Rogerius mester nevét Nagyváradon egy városrész viseli” zárómondatnál. Társadalomlélektant búvárlók számára érdekes kutatási tárgy volna ez a bizonyos városrésznev. Az 1960-as évek elején kezdték el építeni a város nyugati részén, a Bors felé vezető út mentén a hamisítatlan proletkult tömbház-negyedet, kisajátítva a várost zöldséggel ellátó bolgárkertészek Fácános gyűjtőnéven szereplő tanyáit. Ahogy viszont emelkedni kezdtek az újdonsült házak, illetve a nagyobb-nál nagyobb gyárak, nem tudni, honnan, kitől elindítva, de fel-

bukkant a Rogériusz elnevezés. Hivatalosan Nyugati Lakónegyed lett a neve, de addigra már meggyökeresedett a hétszáz évvel azelőtt élt kanonok neve. Azon a környéken nem voltak egyházi birtokok, a tatárjárás túl régi „emlék” volt, mégis valamiféle transzcendentális emlék tréfálta meg a hamarosan csak Rogiról beszélő váradiakat – mind a mai napig. 90 után aztán félhivatalossá vált az immár általánosan elfogadott név, bár eredeti viselőjéről – ezt bátran állítom – alig-alig tud a lakosság. De ezen az évszázadok múltán elbecézett névváltozatán kívül a néhai Rogerius mester hagyományozott az utókorra mást is: a siralmas ének „műfaját”, hisz ez már bizonyos szempontból műfajnak tekinthető, mivel történelmünk során túl sok volt az olyan esemény, amit siralmas énekekben lehetett a legérzékletesebben elmondani.

„Siralmas énnéköm...”

■ A Mohács utáni darabokra szaggatás közösségi tragédiáját egyéni megpróbáltatásai példáján keresztül, tizennyolc sorba sűrítve örökíti ránk Bornemisza Péter, a Kassán, Itáliában, Wittenbergben, Bécsben tanult, Zólyomban Balassi Jánosnak udvari papja és fiának, Balassi Bálintnak a nevelője. 1572-től Semptén lelkész, ahol nyomdaműhelyt is berendez, ám az *Ördögi kísértetek* című munkája miatt elúszik parókiájáról. Balassi István oltalmában húzódik meg. 1582-ben megjelent énekeskönyvében a század egyházi költészetének javát gyűjti össze. *Siralmas énnéköm...* kezdetű versét az irodalomtörténet a Balassi előtti magyar világi költészet egyik legjobb darabjának tartja. 1555 táján írta, amikor – bujdosóként – külföldi tanulmányútra indult. A vers külön érdekessége, hogy a különböző magánhangzoejtések szerepeltetése ékezzsólóan árulkodik a magyar irodalmi nyelv kezdődő kialakulásáról. „Siralmas énnéköm tetűled megválnom, / Áldott Magyarország, tőled eltávoznom. / Vajjon s mikor leszön jó Budában lakásom! // Az Felföldet bírják az kevély némötök, / Szerémségöt bírják az fene törökök. / Vajjon s mikor leszön jó Budában lakásom! // Engömet kergetnek az kevély némötök, / Engöm környűlvettek az pogán törökök. / Vajjon s mikor leszön jó Budában lakásom! // Engöm elúntattak az magyari urak, / Kízték közölök az egy igaz istent. / Vajjon s mikor leszön jó Budában lakásom! // Legyön istenhozzád áldott Magyarország, / Mert nincsen tebenned semmi nagy uraság. / Vajjon s mikor leszön jó Budában lakásom! // Ez éneköt szörzék jó Husztnak várában, / Bornemisza Pétör az ő víg kedvében. / Vajjon s mikor leszön jó Budában lakásom!”

Szegedi Gergely ugyancsak a 16. században élt, katolikus papnak indult, majd protestáns iskolamester és prédikátor lett, ismeretlen okból hagyta el Debrecent, és előbb a tokaji várkapitány pártfogása alá helyezkedett, majd ennek halála után Egerbe ment, ahol hitehagyott papként összeütközésbe került az egyházmegyei hatósággal. Későbbi életéről nincsenek adatok. 1569-ben jelent meg *Énekeskönyve*, melynek egyetlen teljes példányát 1892-ben fedezte fel Hellebrant Árpád a boroszlói városi könyvtárban. Az Akadémia hasonló kiadásban jelentette meg Budapesten 1893-ban *Szegedi Gergely Énekeskönyve 1569-ből* címmel, Szilády Áron tanulmányával. Ebben a kötetben szerepel a törökök 1566. évi hadjáratát támogató tatár csapatok Tokaj környéki pusztításáról *A magyar irodalom siralmas éneke a tatár rablásáról*. Mózes Huba összeállításában, a Dacia Kiadónál 1981-ben megjelent *Világ világa virágnak virága. A magyar irodalom kezdetei* című Tanulók Könyvtára-kötet közöl részleteket a versből. A szerző aprólékosan felsorolja a pusztítóknak különösen a nőkkel, gyerekekkel és idősekkel elkövetett gaztetteit, a vers végén pedig az egyedül hatásosnak remélt isteni segítséget kéri: „Siralmat most minékünk mind holtiglan hagyának, / Édes magzatinktól mikor elszakasztának, / Házastársá-

inktól hogy elszakasztának, / Bár élnünk se hadnának! // Mit téssz, uramisten,
fiadnak életével, / Házastársainknak megfertezett testivel, / Ha nem marad
együtt az istennek lelke / Az fertezett lélekkel. [...] Az kegyetlen nemzet lám
el akar fogyatni, / Ily sebes haragját azért kezdi mutatni: / Ideje lészen már né-
ked is, úristen, / Mirajtunk könyörülni. [...] Sírván így könyörge az istennek
egyháza, / Mikor tatár miatt Felföldnek lőn rablása, / Ezerötszázhatvan és hat
esztendőben / Mikoron írnak vala.”

„És mintha csak tegnapelőtt”

■ 1908 elején jelent meg Nagyváradon *A Holnap* című antológia, benne az ak-
kor még kevésbé ismert Babits Mihály, Juhász Gyula, Balázs Béla, Dutka Ákos,
Emőd Tamás és Miklós Jutka versei, a kötet élén pedig, mintegy „húzónév-
ként” Ady Endre néhány költeményével. A kritika nem véletlenül említette,
hogy a nálánál fiatalabb költők úgy tekintenek Adyra, mint a vezérükre, ezt a
feltételezést egyesek egy kissé el is túlozták, ami viszont Adyt felbőszítette, és
az 1908. november 15-én az *Új Időkben* megjelent *A duk-duk affér* című cik-
kében többek közt az alábbiakat írta: „Nincs közöm az úgynevezett magyar
modernekekhez s az én állítólagos irodalmi lázadásom nem is lázadás. Ravasz,
kicsi emberek belém kapaszkodhatnak, mert türelmes vagyok és egy kicsit él-
hetetlen, de oka ennek se vagyok. Melanéziában van egy duk-duk nevű társa-
ság, afféle ősfarmájú szabadkőművesség, ahol a vezér ritkán tudja meg, hogy
ő a vezér. Talán ilyen vezér lehetek én ugyanakkor, mikor a régi hasonszőrű
magyarokkal való közösséget jobban érzem, mint ember valaha érezhette. [...] Ki
vagyok, mi vagyok, mit jelentek, sem én, sem kortársaim nem dönthetjük
el. De azt már jogom van kijelenteni, hogy a nevemben, cégérem alatt ágáló
senkiket jobban utálok, mint általában engem szokás utálni.” A cikk elég
nagy felháborodást váltott ki Juhász Gyulából és Dutka Ákosból is, ellencik-
kek jelentek meg, saját álláspontját Ady *A duk-duk affér*hoz című cikkel (Füg-
getlen Magyarország, 1908. november 26.) próbálja tisztázni. „Nem Juhász úr-
ról s *A Holnap*ról van szó, de mit köszönhetek én a fiataloknak? Lélek nélkül
utánoznak, parodizáltak nagy komolyan, s egyenesen megkönnyítették azok
helyzetét, akikkel én akaratlanul harcba kerültem. Sokkal falusibb, maka-
csabb és – bocsánat – originálisabb lélek vagyok, mintsem pardont kérjek
*A Holnap*tól. *A Holnap* maga fog rájönni, hogy azt a nyolc-kilenc évet, míg
Ady írt, nem lehet elfújni. Az Akadémiától kezdve a *Lángoló Ifjúság* revüig
mindegy már nekem, mit gondolnak rólam.”

A Holnap antológia költői közti viszony később megenyhült, sőt rendező-
dött, olyannyira, hogy Ady 1914-ben megjelent *Ki látott engem?* kötetének
Az elveszett családok ciklusában megjelent, egyetlen kiemelten (a vers végén
zárójelben feltüntetett) nagyváradi verse, *A hosszú hársfa-sor*, a holnaposok
közül Adyhoz legközelebb álló és egyben legfiatalabb tagjának, „Emőd Tamás-
nak küldöm” ajánlással. Nem klasszikus értelemben vett „pardonkérés” ez, de
annál sokkal személyesebb és mélyebb vallomás. „Lelkem fiúk, jösztok velem
/ Régi, poros hársak alája: / Régi ember mindig megáldja / A régi, boldog sár-
rakat / És a világ nem változott. / Cukorra légy, hárson virág / És lesz vasúttal
érkező / És csók is lesz, aki várja / És lehettem valamikor / Ölelések, hársak ki-
rállya / És mintha csak tegnapelőtt.”

Az első világháború katasztrófája után Emőd Tamás nem véletlenül idézi
meg Rogerius mester alakját *A régi és az új Rogerius* versében. Mottóját az
1244-ben írt *Carmen miserabilé*ből vette: „Fölmásztunk egy kimagasló fára és
megpillantottuk a földet, amin végigdúltak a tatárok.” A címben jelzett két
Rogeriusnak megfelelően két részből áll a költemény: a négyszakasznyi első
rész a 13. századi kanonok-krónikást idézi fel, a jóval terjedelmesebb máso-

dik rész pedig félreérthetetlen önvallomás. A két rész hangvétele is különböző, az első a tatárdúlás ellenére is nyugodt, sőt derűsen reménykeltő. „Már agg volt, mint a püspökség bora / és csupa moly lett antik bíbora, / de százak közt is kimagaslott válla / s mellét verte rengő nagy szakállá. // Váradon tűzvész, dáridó Budán, / ő bujdokolt és nap múlt nap után, / de benne élt a vén driád derűje, / Homér heve s a Szentek Hegedűje. // Várad körül a szőlődombokon / bujkált-barangolt és Promontoron / – tatárbógés üvöltött kinn az éjben – / vigaszt talált a Virgíl énekében. // Szeme szent láttán égett a világ, / de benne nyílt a véрпиros virág / és krónikákba róttá egyik este, / hogy vala Várad ilioni veszte.” A második rész indulattal teli fájdalommal nem igényel semmiféle magyarázatot. „Hegy ormán üldögélek, / alattam lenn a síkon / felperzselte tartományok / vad pusztasága pírlik / a naplementi vérben. [...] Szemem tűnődve tágul: / mi volt itt és miféle / pokol szánkája szántott / dülöt e vad vidéken? [...] Szabad vándor, ki késő / napokban erre ballagsz / s a tarlott táj kietlen / holdgyűrűin tűnődöl, / gondolsz majd rá, hogy anno.../ (nincs dátum: torz időkbén) / új Dzsingisz kán vonult át/ hujjongó harsonákkal / e szétdúlt szemhatáron [...] toporzékolt a kan Düh, / s mint Várad vén barátja / Rogerius virasztott / hegy ormán üldögélve / a város lángja mellett, / úgy ültem és tűnődtem / a roppant romkatedrán, / szemem szép pillangóit / sírok közé veszejtve, / s hallgattam elhanyaglott / szívem bús dobbanását: / – Jaj, jaj, mit énekeljek, / doboljak itt, ezeknek?!”

1916-ban *Ó siralmak, új siralmak* közös cím alatt hat verset öltöztet kuruc kori áruhába, ezúttal is egyértelművé téve, hogy nem a múltba menekül, hanem a múlt példázatával saját korát szólítja meg. Példaként a verssorozat utolsó darabja, *Az emigráns* záró szakaszát idézném: „Árkus végin árkust / minek ír Kigyelmed, / odahaza varrják már a / vég fekete selymet, / kár ha szemét rontja / kedves öreg csontja, / nem leszen már gondja soká / se Husztra, se Hontra!” / Zay gondolta, Mikes súgta, / Bercsényi kimondta.” Igen, talán épp ezekkel a sorokkal köszönt vissza Adynak, mintegy jelezve a neki ajánlott vers szavainak igazát: a világ nem változott, mintha csak tegnapelőtt!

Molnár Judit

